

УДК 351.857:94(477)“1991–2010”

У. Хаварівський

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ
У СПРАВАХ РЕЛІГІЙ УКРАЇНИ В ЕПОХУ
ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1991 – 2010 рр.)

Проаналізовано динаміку змін, яких зазнав центральний державний орган у справах релігій у незалежній Україні. Розглянуто організаційно-структурні етапи розвитку відомства, яке є посередником між державою і релігійними організаціями. Подано низку пропозицій щодо його подальшого функціонування.

Ключові слова: державний орган у справах релігій, структура, статус, релігійні організації.

Актуальність теми обумовлена потребою використання історичного досвіду державного впливу на релігійне життя періоду незалежності України крізь призму функціонування відповідних державних органів у справах релігій з метою вироблення оптимального інституційного апарату, найбільш прийняттого для сучасної України.

Зазначеній тематиці присвятили свої публікації Ю. Решетніков [1], Л. Владиченко [2], О. Заєць [3], Т. Антошевський [4], О. Киричук [5]. Думки релігійних експертів з приводу доцільності існування Держкомрелігій висвітлила у статті К. Гудзик [6].

На сьогодні відсутній державно-управлінський аналіз результативності роботи органу в справах релігій, також досі не розроблені рекомендації щодо оптимізації його діяльності.

Метою статті є аналіз інституційних засад державного управління релігійними справами періоду незалежності України, а також напрацювання пропозицій щодо подальшого існування держоргану у справах релігій.

Відповідно до внесених змін до Положення про релігійні об'єднання в УРСР від 26.09.1990 р. закріплювалося центральне значення Всеукраїнського, а не Всесоюзного органу у сфері релігії: слова “Рада в справах релігій при Раді Міністрів СРСР” замінялися на “Раду в справах релігій при Раді Міністрів УРСР” [7]. Положення про *Раду в справах релігій при Раді Міністрів УРСР* було затверджене ще 25 лютого 1975 р. З 18 квітня 1991 р. орган отримав назву Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів УРСР. На відміну від Росії, прийнятий 23 квітня 1991 р. Закон УРСР “Про свободу совісті та релігійні організації” закріпив існування спеціального державного органу у справах релігій, який мав забезпечувати проведення державної політики щодо релігій і церкви.

Після набуття Україною незалежності (24 серпня 1991 р.) цей орган продовжував називатися *Рада у справах релігій при Кабінеті Міністрів УРСР*, а її головою залишився призначений ще за радянської влади *М. Колесник* (табл. 1).

Таблиця 1

Гене́за державного органу у справах релі́гій

Рік утворення	1966	1991	1992	1994	1995	2005	2006-по сьогодні
Назва державного органу у справах релігій	Уповноважений Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР (25.01.1966-06.11.1974) Рада в справах релігій при Раді Міністрів УРСР (06.11.1974-18.04.1991)	Рада в справах релігій при КМ УРСР (18.04.1991-02.03.1992)	Рада у справах релігій при КМ України (02.03.1992-25.07.1994)	Міністерство України у справах національностей, міграції та культур (25.07.1994-11.10.1995)	Державний комітет України у справах релігій (11.10.1995-20.04.2005)	Державний департамент у справах релігій Міністу України (26.05.2005-08.11.2006)	Державний комітет національностей та релігій України (08.11.2006-по сьогодні)
Керівник державних органів у справах релігій	К.З.Литвин, М.П.Колесник	Колесник Микола Панасович (1990-12.08.1992)	Колесник Микола Панасович (02.03.1992-12.08.1992), Зінченко Леонідович (12.08.1992-10.1994)	Шульга Микола Олександрович (25.07.1994-17.07.1995)	Коваль Анатолій Дмитрович (11.10.1995-22.01.1997), Бондаренко Віктор Дмитрович (22.01.1997-19.10.2005)	Бондарчук Ігор Володимирович (01.09.2005-14.03.2007)	Попов Георгій Дмитрович (02.12.2006-29.12.2007), Саган Олександр Назарович (29.12.2007-13.05.2009), Решетніков Юрій Євгенович (13.05.2009-по сьогодні)

Відповідно до Положення про *Раду у справах релігій при Кабінеті Міністрів України*, затвердженого Постановою Уряду від 02.03.1992 р., *Рада* була центральним органом державного управління України, що діяла при Кабінеті Міністрів України і була йому підвідомча [8]. Основними завданнями, які покладались на Раду, були питання врегулювання міжконфесійних конфліктів, пов'язаних із розколом православ'я та православно-греко-католицькими протистояннями.

Влітку 1992 р. під час утворення Української православної церкви Київського патріархату (далі – УПЦ-КП), Рада у справах релігій та її голова М. Колесник не виразили готовності надавати сприяння становленню нового патріархату, який підтримував особисто президент Л. Кравчук. Як наслідок, 14 липня 1992 р. першим заступником голови Ради було призначено депутата Верховної Ради України, кандидата історичних наук А. Зінченка (належав до “Народної ради”, фракції Конгресу національно-демократичних сил). Через місяць, 12 серпня 1992 р., він став новим головою Ради в справах релігій, а М. Колесника було звільнено з огляду на вихід на пенсію. Новопризначений голова Ради брав активну участь у створенні УПЦ-КП.

Головними завданнями Ради у справах релігій, окрім іншого, були сприяння вирішенню питань, пов'язаних із передачею у власність або у користування релігійним організаціям культових будівель і майна. До повноважень Ради також належало здійснення реєстрації статутів релігійних організацій; забезпечення з участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів релігієзнавчої експертизи (у цей час з'явилося багато невідомих релігійних утворень); надання експертних висновків за запитами державних органів і суду; ведення статистичного обліку релігійних організацій та культових будівель. У 1992 р. у структурі Ради були: сектор правової та експертної роботи; сектор міжнародних зв'язків; сектор аналізу та прогнозування; відділ організаційної роботи; фінансово-господарська група; канцелярія; технічні працівники.

Створення державної церкви, яке фактично реалізовувалося Радою у справах релігій, повинно було, поміж іншого, захищати УПЦ-КП не тільки від православних

конкурентів Української православної церкви (далі – УПЦ), але й від інших деномінацій загалом. Політика Києва стосовно інших національних церков Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) залишалася досить невизначеною упродовж президентства Л. Кравчука. У певному сенсі релігійна політика президента Л. Кравчука більше фаворитизувала римо-католиків, ніж греко-католиків. У цьому відношенні вона узгоджувалася з офіційною лінією Ватикану. Таким чином, одна національна церква (УГКЦ) була позбавлена підтримки, а іншій (УПЦ-КП) було її щедро надано. Це було співзвучно з традиційною підозрілістю, з якою до “уніатів” ставилися в Російській імперії та в Радянському Союзі, а також із офіційною політикою створення державної церкви, яка мала бути виключно православною.

Напівофіційна позиція уряду, що в суверенній державі має бути незалежна церква, також слугувала для визначення головної лінії офіційної політики щодо протестантів та представників інших нетрадиційних церков в Україні. З одного боку, уряд пробував зробити адміністративні центри цих церков незалежними від Москви. Цю мету було більш-менш ефективно досягнуто. З іншого боку, відчувався тиск православних ієрархів (союзників уряду), які вимагали рішучих заходів проти напливу місіонерів, які приїхали в Україну з Заходу. Відповідні законодавчі зміни були зроблені у грудні 1993 р. [9].

Діяльність Ради у справах релігій цього періоду, за оцінками громадськості та церковних кіл, свідчила про обрання керівництвом держави курсу на створення державної Церкви. Однак вибори Президента України 1994 р. не дозволили здійснитися цим планам. У 1994 р. новим Президентом було обрано Л. Кучму. Нове рішення уряду про підтримку УПЦ повністю кореспондувалося із ширшою політикою адміністрації президента в питаннях національностей, культури і мови.

Указом Президента Л. Кучми від 25.07.1994 р. утворювалося *Міністерство України у справах національностей, міграції та культів*. З огляду на це, ліквідовувалися Міністерство України у справах національностей та міграції та Рада у справах релігій при Кабінеті Міністрів України [10]. Функції Ради були передані новоутвореному Міністерству України у справах національностей, міграції та культів, у складі якого було утворене Управління у справах релігійних організацій. У такий спосіб релігійне відомство було понижене в статусі.

Як бачимо, церковне питання привернуло увагу Л. Кучми у перші дні його президентства. Президентський указ про ліквідацію “профиларетівської” Ради у справах релігій – символу активного державного втручання у справи релігійних організацій – був підписаний через чотири дні після указу про призначення глави Адміністрації Президента Д. Табачника. Дата підписання указу і невдало підібрана назва нового міністерства свідчили про необдуманість рішення та небажання нової адміністрації асоціюватися з політикою, запровадженою їх попередниками.

Новостворене міністерство мало подолати недоліки релігійної політики України попередніх років: протегування УПЦ-КП та Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ), відмова в реабілітації УГКЦ і обмеження її впливу західними областями, нетолерантне ставлення до Римо-католицької церкви (далі – РКЦ) та протестантів. Воно мало впроваджувати державну політику, спрямовану на розвиток поліконфесійності.

25 липня 1994 р. Міністром у справах національностей, міграції та культів було призначено *М. Шульгу* – дотеперішнього міністра у справах національностей та міграції. Положення про Міністерство було затверджене Указом Президента від

26.11.1994 р. Відповідно до зазначеного вище Положення, *Міністерство мало статус центрального органу державної виконавчої влади і було підвідомчим Кабінету Міністрів України* [11].

Напрямок нової релігійної політики президента Л. Кучми став очевидним із призначенням восени 1994 р. В. Середи (до того радника в Адміністрації Президента і опонента А. Зінченка) заступником Міністра та фактичним керівником релігійного блоку міністерства з питань національностей, міграції та культів. За часів адміністрування Л. Кравчука, В. Середи виступав проти державної підтримки УПЦ-КП та за завершення протистояння з УПЦ. Тепер, будучи найголовнішою особою, яка відповідала за державно-церковні відносини, В. Середи міг позбавити УПЦ-КП офіційної прихильності та проводити приховану підтримку УПЦ.

Однак досить швидко виявилось, що Міністерство у справах національностей, міграції та культів об'єднує зовсім різні напрямки роботи, що негативно відобразалося на її ефективності. Керівник міністерства не був “людиною від релігії”, а з огляду на назву відомства, питання “культів” було на третьому місці. Життя показало об'єктивну нездатність цього органу вирішувати складні міжцерковні відносини середини 90-х рр. ХХ ст., а також налагоджувати ефективні державно-церковні відносини. До того ж, вживане у назві міністерства слово “культів” викликало різке несприйняття з боку представників релігійних конфесій. В Адміністрації Президента та уряді опрацьовувалися плани реорганізації Міністерства, а події “чорного вівторка” 18 липня 1995 р., коли похоронна процесія з тілом покійного Патріарха УПЦ-КП Володимира Романюка зіткнулася з міліцейськими загонами біля стін Софії Київської, сприяли реалізації цих планів. Указом Президента України від 17.07.1995 р. Міністра у справах національностей, міграції і культів М. Шульгу було звільнено. Саме міністерство до кінця року було ліквідоване.

Вже 11 жовтня 1995 р. Указом Президента України № 944 з метою забезпечення проведення державної політики щодо релігій і Церкви створюється окремий орган – *Державний комітет України у справах релігій*. Того ж дня Головою Держкомрелігій призначено *А. Ковалю* (до цього працював заступником голови Миколаївської облдержадміністрації). В. Середи 29 листопада 1995 р. обійняв посаду першого заступника голови Держкомрелігій. Держкомрелігій розмістили в приміщенні будинку на вул. Прорізній, 15 у м. Києві. Гранична чисельність працівників центрального апарату встановлювалася у кількості 55 осіб. 3 січня 1996 р. Кабміном було затверджено Положення, відповідно до якого, Держкомрелігій визначався як *центральный орган державної виконавчої влади, підвідомчий Кабінетові Міністрів України* [12].

Держкомрелігій здійснював свої повноваження безпосередньо та через відповідні підрозділи обласних державних адміністрацій. Через півроку після виходу Положення про Комітет, Кабмін затвердив Типове положення про управління (відділи) у справах релігій облдержадміністрацій [13]. Типовим положенням передбачалося подвійне підпорядкування підрозділів на місцях: голові відповідної державної адміністрації та Держкомрелігій. Це положення було чинним до жовтня 2000 р., до затвердження нового Типового положення [14].

У грудні 1996 р. з ініціативи Президента України Л. Кучми при Держкомрелігій була утворена Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (далі – ВРЦіРО) як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, що функціонував з метою об'єднання зусиль релігійних та відповідних

громадських організацій з національно-духовного відродження України, координації міжцерковного діалогу, здійснення комплексних добродійних заходів (рис. 1).

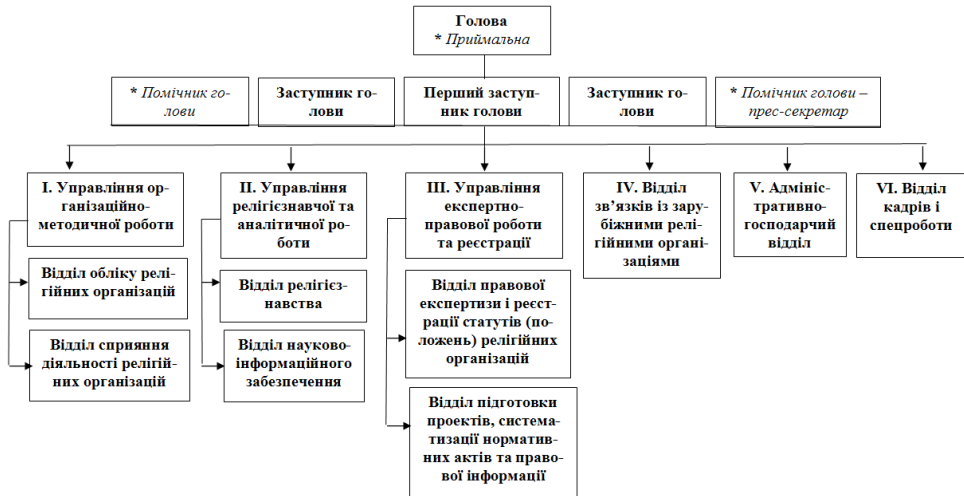

Рис. 1. Структура центрального апарату Держкомрелігії (1999 р.)

22 січня 1997 р. голова Держкомрелігії А. Коваль був звільнений з посади. Того ж дня Указом Президента України № 63 новим керівником Комітету призначений 40-річний *В. Бондаренко* – доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педуніверситету ім. М. Драгоманова (Раніше очолював відділ науки і освіти Адміністрації Президента).

Відповідно до свого Положення, затвердженого Указом Президента України від 14.11.2000 р., *статус Держкомрелігії України було визначено як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра юстиції України* [15]. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. гранична чисельність працівників Держкомрелігії встановлювалася у кількості 55 одиниць (на рівні 1995 р.).

Державний комітет України у справах релігій проіснував до квітня 2005 р. Виконуючи передвиборчу обіцянку в ході Президентської кампанії 2004 р., цей орган був скасований В. Ющенком. Президент вважав, що в його роботі в минулому були негативні моменти, пов'язані з використанням авторитету церков в інтересах влади під час суспільно-політичних подій (2002 р. напередодні початку акції “Повстань, Україно” та під час президентських виборів 2004 р.). Це сформувало негативне ставлення до комітету як з боку окремих релігійних діячів, так і з боку опозиційного до грудня 2004 р. політикуму. Врешті-решт вперше за період незалежності України було прийняте рішення про ліквідацію державного органу у справах релігій.

Такий захід Президента до певної міри був обумовлений сподіваннями щодо ВРЦіРО, яка з кінця 2004 р. активізувала свою діяльність. ВРЦіРО практично існувала при Держкомрелігії, хоча в її Положенні про це не згадувалося. Ліквідація ж Держкому виводила Раду з-під його опіки, що могло сприяти її перетворенню на справді самоврядну організацію та підвищенню її статусу як дорадчо-консультативного органу при Президентові України.

Згідно з Указом Президента України В. Ющенка від 20.04.2005 р. з метою вдосконалення системи органів виконавчої влади, забезпечення виконання зобов'язань України перед Радою Європи, відбувається ліквідація (фактично – реорганізація) Державного комітету у справах релігій, а його функції покладаються на *Міністерство юстиції України* [16]. Оскільки існування державного органу у справах релігій передбачене Законом України “Про свободу совісті та релігійні організації”, то його ліквідація неможлива без внесення змін до вказаного закону. Ст. 30 цього закону передбачає утворення такого державного органу Кабінету Міністрів України. Відтак, 26 травня 2005 р. виходить постанова Кабінету Міністрів України, відповідно до якої у складі Міністерства юстиції на базі Державного комітету у справах релігій, що ліквідовувався, був створений *Державний департамент у справах релігій* (Держдепрелігій) як урядовий орган державного управління [17]. 1 вересня 2005 р. директором Держдепрелігій призначено *І. Бондарчука*, який раніше працював радником голови Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку Кабінету Міністрів України.

Відповідно до Положення про Держдепрелігій, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 р., його *статус визначався як урядовий орган державного управління, який діє у складі Мін'юсту і йому підпорядковується* [18]. Пониження статусу цього органу (у порівнянні з центральним органом виконавчої влади, яким був Держкомрелігій, діяльність якого спрямовувалася і координувалася Кабміном) впливало і на його дієздатність. Якщо раніше Держкомрелігій вносив пропозиції щодо покращення законодавства у сфері свободи совісті на розгляд одразу Кабінету Міністрів України та Президентів, то Держдепрелігій їх подавав Міністру юстиції. Відтак, додаткове попереднє проходження правових ініціатив через Мін'юст не сприяло правотворчому процесу в релігійній сфері. До того ж, була “зруйнована” вертикаль державного органу на місцях. Підрозділи у справах релігій облдержадміністрацій, які раніше були в подвійному підпорядкуванні Держкомрелігій та облдержадміністрацій, стали підпорядковуватися лише адміністраціям, а їх зв'язок із Держдепрелігій залишився невизначеним. Фактично Держдеп став лише центральним апаратом, відірваним від реального життя на місцях. Своєю чергою, місцеві підрозділи й надалі продовжували займатися тими ж функціями, що і їх попередники, але інформування центру майже призупинилося. Втрата зв'язку із центральним органом влади ставила під сумнів проведення “єдиної державної політики” на місцях. Адже відділи (сектори) облдержадміністрацій були приречені в своїй роботі враховувати конфесійно-суб'єктивне ставлення депутатського і управлінського лобі регіонально впливових конфесій (на заході регіоні – УГКЦ, на сході – УПЦ, в центральних областях України – УПЦ-КП), що не тільки не сприяло консолідації української нації, але й могло спричинити до протистояння регіонів на релігійному ґрунті.

Значне скорочення штату працівників, порівняно з колишнім Держкомом, а також те, що директором Держдепу було призначено людину без досвіду роботи в галузі державно-церковних відносин, наштовхувало на думку про бачення Держдепрелігій як суто технічного органу з реєстраційної роботи. Із самого початку існування департаменту його керівництво почало боротьбу за поновлення статусу центрального органу виконавчої влади, в різний спосіб обґрунтовуючи доцільність цього. Врешті-решт аргументи були прихильно сприйняті новим керівництвом країни.

З метою подальшого вдосконалення системи органів виконавчої влади 8 листопада 2006 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 1575, шляхом

реорганізації Державного комітету у справах національностей та міграції і Державного департаменту у справах релігій, на їх базі утворено *Державний комітет України у справах національностей та релігій* [19].

Новий управлінський захід Прем'єр-міністра В. Януковича мав під собою підґрунтя: в колах науковців висловлювалась думка про хибність підходу щодо зниження статусу державного органу в справах релігій і доцільність створення Міністерства з питань забезпечення свободи світогляду та віросповідання, яка була задекларована у Резолюції Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні” (15 – 16 грудня 2005 р.), а також в Ухвалі секції “Релігія і Церква в Українському світі” IV Всесвітнього Форуму українців (18 – 20 серпня 2006 р.) [20].

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.2006 р. в. о. Голови новоствореного органу призначено *Г. Попова*, секретаря Донецького обкому Компартії України, депутата Верховної Ради України у 1998 – 2002 рр. від Компартії, відомого як співавтора проекту закону, яким пропонувалося надати російській мові статус офіційної (державної).

14 лютого 2007 р. Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Комітет, яке набуло чинності з 1 березня 2007 р. Держкомнацрелігій визначався як *центральный орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовувалася і координувалася Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України* [21]. Станом на 14 лютого 2007 р. гранична чисельність працівників центрального апарату Держкомнацрелігій становила 123 особи, з яких в Департаменті у справах релігій було 22.

29 грудня 2007 р., через рік після свого призначення, Г. Попов був звільнений. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2007 р. новим головою Держкомнацрелігій призначено 42-річного *О. Сагана*, “людину Ющенка”. У 2005 р. він здобув ступінь доктора філософії (дисертація на тему “Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз”); автор монографій: “Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан” та “Національні прояви православ'я: український аспект”. У 2005 р. був науковим консультантом Президента В. Ющенка з релігійних питань, з 2006 р. – радник Секретаріату Президента з гуманітарних питань. Підтримував ідею об'єднання українського Православ'я і створення єдиної Помісної Української православної церкви.

У структурі Держкомнацрелігій спочатку було утворено Департамент у справах релігій та забезпечення свободи совісті, який пізніше перейменований у Департамент у справах державно-конфесійних відносин та забезпечення свободи совісті.

12 березня 2008 р. Кабінет Міністрів України Постановою № 171 затверджує Типове положення про управління (відділ) у справах національностей та релігій обласної, відділ у справах національностей та релігій Севастопольської міської державної адміністрації. Як зазначалося, з часу ліквідації Держкомрелігій у 2005 р. територіальні підрозділи на місцях підпорядковувалися тільки місцевим адміністраціям. Березневою ж постановою 2008 р. було відновлено підзвітність та підконтрольність управлінь (відділів) також Держкомнацрелігій (рис. 2).

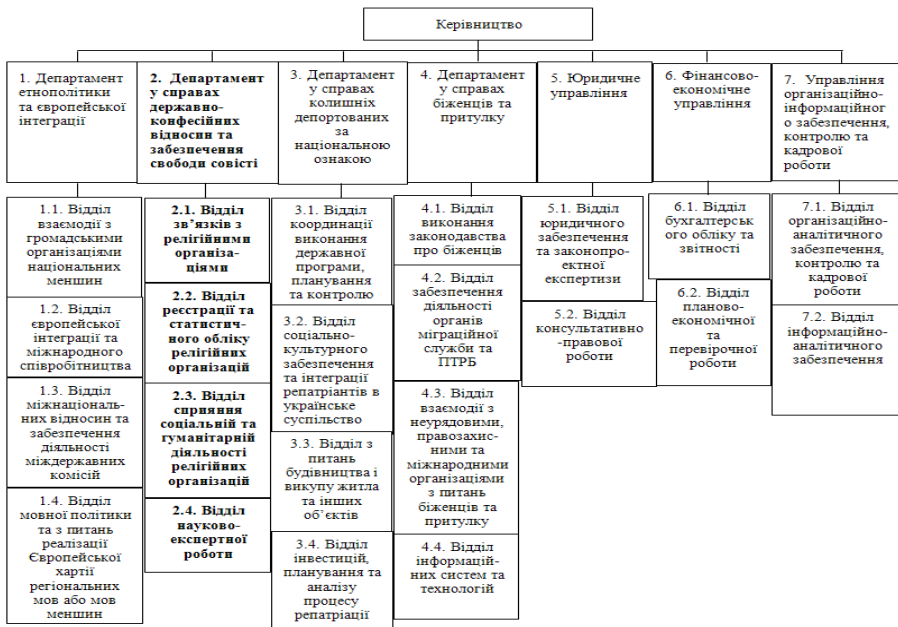

Рис. 2. Структура центрального апарату Держкомнацрелігій (2008 р.)

Політичне протистояння по лінії Президент – Прем'єр-міністр очевидно вплинуло на кадрові зміни в Комітеті. 13 травня 2009 р. Кабмін звільнив О. Сагана, який перебував у відраженні, з посади голови Держкомнацрелігій з формулюванням “за порушення Присяги державного службовця” (перешкоджання у проведенні службового розслідування)”. Того ж дня на його місце призначено 41-річного кандидата філософських наук *Ю. Решетнікова*, випускника Національної юридичної академії (Харків) та Одеської богословської семінарії євангельських християн баптистів, проректора Київського християнського університету (ВСОЄХБ). З 2005 р. перебував на державній службі, працював у Секретаріаті Президента, Держдепрелігій, помічником-консультантом народного депутата. У березні 2009 р. призначений директором Департаменту у справах державно-конфесійних відносин та забезпечення свободи совісті Держкомнацрелігій, заступник голови партії ХДС.

Отже, орган у справах релігій знову (як і в 1994 р.) об'єднався з органом, що займався справами національностей. Підвищення статусу релігійного органу дало не зовсім те, що очікувалося. Релігійний департамент залишився одним із департаментів у складі Держкомнацрелігій, але на другому, порівняно із справами національностей, місці. Департамент у справах релігій розташувався в приміщеннях будинку на вул. Прорізній, 15, у той час як керівництво, канцелярія, інші департаменти комітету були за кілька кварталів – на вул. Володимирській, 9. А це не може сприяти як ефективності його роботи, так і процесам розбудови гармонійних державно-церковних відносин.

Після перемоги на президентських виборах 2010 р. В. Януковича, курс на зміцнення вертикалі влади очевидно буде підкріплений подальшим розвитком релігійного органу. Тим більше, що в Держкомнацрелігій існує певна перманентна конфліктність між департаментами у справах національностей, з одного боку, та у

справах релігій – з іншого. У назві комітету на першому місці є “національності”, хоча призначені керівники (останні два) відомства були однозначно “людьми від релігії”. У перспективі це може призвести до прийняття рішення про реорганізацію Держкомнацрелігій і утворення окремих відомств – у справах релігій та у справах національностей. Можливий варіант створення окремого релігійного органу (міністерства чи держкому) в інтересах державного впливу на церкви та релігійні організації із отриманням контрольних функцій сприяв би подальшому вирішенню комплексу проблем у сфері релігій та церкви.

Література

1. Решетніков Ю. Хто і навіщо буде “управляти” релігіями? / Ю. Решетніков // День [Текст]. — 2006. — № 214. — 7 груд.
2. Владиченко Л. Д. Етапи розвитку державного органу у справах релігій в Україні (XX – XXI ст.) / Л. Д. Владиченко // Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації [Текст] : зб. наук. матер. / редкол. : В. Андрущенко [та ін.]. — К. : Світ Знань, 2007. — С. 47—58.
3. Заєць О. Коментар на урядове рішення стосовно підвищення статусу державного органу України у справах релігій (20 листопада 2006 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/comments/13028.
4. Антошевський Т. У державно-церковних відносинах повертаємося на круги своя / Т. Антошевський // Патріархат [Текст]. — 2007. — № 1 (398). — С. 15—23.
5. Киричук О. Організація системи державного управління релігійними справами в Україні протягом 2005 – 2006 років / О. Киричук, В. Ренчко, І. Самков // Історія релігій в Україні [Текст] : наук. щорічн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2007. — С. 394—404.
6. Гудзик К. Держкомрелігії скасований. Що далі? / К. Гудзик // День [Текст]. — № 33. — 24 лют.
7. Про внесення змін до Положення про релігійні об’єднання в Українській РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР № 320-ХІІ від 26.09.1990 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 1990. — № 42. — Ст. 582.
8. Про затвердження Положення про Раду у справах релігій при Кабінеті Міністрів України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 107 від 02.03.1992 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Хаварівський У. Державне регулювання релігійної діяльності іноземних громадян в Україні / У. Хаварівський // Демократичне врядування [Електронний ресурс] : наук. вісн. — Вип. 2. — Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik2/fail/Navar.pdf>.
10. Про Міністерство України у справах національностей, міграції та культів [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 408 від 25.07.1994 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Про затвердження положення про Міністерство України у справах національностей, міграції та культів [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 703/94 від 26.11.1994 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про затвердження Положення про Державний комітет у справах релігій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 2 від 03.01.1996 р. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1057.1224.0>.
13. Про затвердження Типового положення про управління (відділ) у справах релігій обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації

[Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 697 від 29.06.1996 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

14. Про затвердження Типового положення про управління у справах релігій Київської міської державної адміністрації, відділ у справах релігій обласної та Севастопольської міської державної адміністрації [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1547 від 12.10.2000 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

15. Про Положення про Державний комітет України у справах релігій [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 1229 від 14.11.2000 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Питання Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 701 від 20.04.2005 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Про утворення Державного департаменту у справах релігій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 390 від 26.05.2005 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

18. Про затвердження Положення про Державний департамент у справах релігій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 18.08.2005 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

19. Про утворення Державного комітету України у справах національностей та релігій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1575 від 08.11.2006 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

20. Релігійна панорама [Текст]. — 2005. — № 2 (54). — С. 42—45.

21. Про затвердження положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 201 від 14.02.2007 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

U. Khavarivskiyi

THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S STATE AUTHORITY OF RELIGIOUS AFFAIRS IN THE EPOCH OF POST-SOVIET TRANSFORMATION (1991 – 2010)

The dynamics of changes of the Central State Body of Religious Affairs in independent Ukraine is analyzed. The organizational and structural stages of the development of the body that is the intermediary between the state and religious organizations are considered. Some proposals concerning the subsequent functioning are given.

Key words: state authority of religious affairs, structure, status, religious organizations.